

Andrzej MAŚKO

**Kapitalistyczny międzynarodowy podział pracy
a struktura współczesnej gospodarki światowej**

Международное капиталистическое разделение труда и структура современного
мирового хозяйства

Capitalist International Division of Labour and the Structure of Contemporary
World Economy

Dzisiejsze gospodarstwo światowe charakteryzuje się współistnieniem trzech systemów: socjalistycznego, kapitalistycznego i krajów słabo rozwiniętych. Jest to wynik długotrwałych, skomplikowanych i obiektywnych procesów społeczno-ekonomicznych, które w rezultacie stworzyły i określiły specyficzny podział krajów świata na biedne i bogate. Niniejszy artykuł, przez pryzmat kapitalistycznego międzynarodowego podziału pracy, prezentuje wybrane zagadnienia tej problematyki.

Międzynarodowy podział pracy oznacza specjalizację krajów w produkcji i wymianie towarów, stanowi podstawę wymiany międzynarodowej, decyduje o jej charakterze i kierunkach.¹ Jest tą formą społecznego podziału pracy, przy której stosunki wymienne nawiązywane są między poszczególnymi krajami różniącymi się warunkami i rodzajami produkcji a rozszerzająca się następnie wymiana międzynarodowa wiąże je w ten sposób, że kraje te zaczynają się uzupełniać pod względem produkcyjnym. Rozwój MPP stwarza dla uczestniczących krajów możliwości lepszego wykorzystania ich warunków i zasobów bogactw naturalnych, zwiększenie efektywności wykorzystania środków produkcji i siły roboczej, a przez to zwiększenie wydajności pracy społecznej.²

¹ *Mała Encyklopedia Ekonomiczna*, Warszawa 1974, s. 457. W dalszym ciągu artykułu zamiast „międzynarodowy podział pracy” będę używał skrótu MPP.

² Z. Kamecki, J. Söldaczuk, W. Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1971, s. 40 i 42.

GENEZA I POWSTANIE KAPITALISTYCZNEGO MIĘDZYKRAJOWEGO
PODZIAŁU PRACY

Analizę problemu MPP wielu autorów³ rozpoczyna z początkiem ukształtowania się kapitalistycznego sposobu produkcji, tj. przełomu XVIII i XIX w. Nie znaczy to wcale, że problem ten pojawił się nagle wraz z nastaniem kapitalistycznego sposobu produkcji. Na jego powstanie złożył się nieustanny rozwój sił wytwórczych, zdolnych dopiero w tym okresie „stworzyć” rynek światowy, który dał początek pojęciu MPP *sensu stricto*.

Błędem jest pogląd, który utrzymuje, że o powstaniu rynku światowego możemy mówić w odniesieniu do starożytnej Grecji czy Rzymu.⁴ Pogląd ten uzasadnia fakt, że już wówczas istniał stosunkowo mocno rozwinięty MPP, i że Grecja, Fenicja i Rzym prowadziły wymianę handlową z całym ówczesnym światem.⁵ Niesłuszność jego można wykazać w sposób następujący. Gospodarki ówczesnych krajów miały charakter naturalny, tzn. że produkcja danego kraju w pełni zaspakajała potrzeby społeczeństwa, a więc nie była uzależniona od zagranicy. W obrotach między krajami operowano tylko niewielkimi nadwyżkami produkcyjnymi, ograniczającymi się głównie do towarów luksusowych, przeznaczonych dla niewielkiego kręgu odbiorców. Następny powód — to zasięg geograficzny. Ówczesna wymiana ograniczała się głównie do basenu Morza Śródziemnego oraz Zatoki Perskiej. Kontakty z Indiami, Chinami czy krajami barbarzyńskimi Europy miały charakter sporadyczny i przypadkowy. O wymianie z pozostałymi częściami świata nie można było marzyć ze względu na niski poziom transportu i nawigacji. Charakterystyczny dla tego rynku był fakt, że towar nie występował w nim masowo. Można powiedzieć, że był to obrót towarowy niewielkimi nadwyżkami, mający może wpływ na sytuację ekonomiczną jednostek trudniących się handlem, ale nie mający wpływu na gospodarke społeczną.

Dopiero rozwój kapitalistycznego systemu wytwarzania w połączeniu z odkryciami geograficznymi XVI i XVII wieku zapoczątkował proces powstawania rynku światowego, łączącego więzami wzajemnej wymiany handlowej większość krajów świata. Tak więc, powstanie i ukształtowanie się rynku światowego związane jest integralnie z rozwojem kapitalistycznego sposobu produkcji, który faktycznie przypada na lata 1800—1870. Kapitalizm bowiem stanowi najwyższą formę produkcji towarowej. Niezbędną przesłanką powstania produkcji kapitalistycznej była mniej lub bardziej

³ Por. T. Łychowski: *Stosunki ekonomiczne między krajami o różnych ustrojach*, Warszawa 1957 oraz Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *op. cit.*

⁴ Por. J. Kuczyński: *Co rozumiemy pod pojęciem gospodarki światowej* [w:] *Teoria i polityka handlu międzynarodowego w kapitalizmie*, pod red. Z. Kameckiego i J. Sołdaczuka, Warszawa 1962, s. 2.

⁵ Z. Foltynski: *Teoria handlu międzynarodowego*, Warszawa 1970, s. 29.

rozwinęta produkcja i wymiana rynkowa — również w skali międzynarodowej.⁶

Pierwszą formą kapitalistycznej produkcji było chałupnictwo, które utorowało drogę manufakturze.⁷ „Manufaktura, czyli kooperacja oparta na podziale pracy, jest początkowo tworem żywiolowym. Zaledwie jednak umocniła się i rozszerzyła podstawy swego bytu, staje się świadomą, planową i systematyczną formą kapitalistycznego sposobu produkcji [...]. Dzięki rozszczepieniu działalności rzemieślniczej, specjalizacji narzędzi pracy, formowaniu robotników cząstkowych, grupowaniu ich i łączeniu w jeden mechanizm całkowity — rękodzielniczy podział pracy stwarza jakościowe rozczłonkowanie i ilościową proporcjonalność społecznych procesów produkcji i rozwija nową społeczną siłę produkcyjną pracy.”⁸ Dopiero powstanie fabryk opartych na produkcji maszynowej stwarza kapitalizmowi doskonale warunki dynamicznego rozwoju. Na miejsce robotnika działającego jednym tylko narzędziem maszyna będąca punktem wyjścia rewolucji przemysłowej stawia mechanizm, który działa na raz masą narzędzi takich samych lub podobnego rodzaju, a poruszany jest jedną tylko siłą napędową bez względu na jej postać.⁹

Tak jak rozwój rynku wewnętrznego w Anglii spowodował, że praca ręczna nie mogła już wystarczać, i zaczęto odczuwać potrzebę maszyn, tak rozwój przemysłu maszynowego musiał szybko doprowadzić do tego, że przestały wystarczać krajowe zasoby surowców i żywności. Konieczność szybkiego zwiększenia dostaw surowców i żywności dla przemysłu, jak również coraz większa produkcja spowodowała to, że poszczególne kraje zaczynają się coraz w większym stopniu uzupełniać pod względem produkcyjnym. Wytwarza się między nimi pewna specjalizacja w produkcji określonych typów towarów, tj. tworzy się określony MPP.¹⁰

Masowa i tania produkcja maszynowa, szukając rynków zbytu nie tylko w Europie, szybko rozprawiła się w drodze walki konkurencyjnej z przestarzałą produkcją rzemieślniczą. Taki stan rzeczy umożliwia dostarczenie towarów — również dzięki rozwojowi transportu — do najodleglejszych krajów świata. Krajami, które najwcześniej weszły na drogę kapitalistycznego systemu wytwarzania, były kraje Europy Zachodniej, a prze-

⁶ G. Rogiński: *Powstanie światowego rynku kapitalistycznego* [w:] *Teoria i polityka...*, op. cit., s. 36.

⁷ Pierwsze manufaktury pojawiły się w XIV i XV w. w przemyśle włókienniczym Włoch i Flandrii. Właściwy okres manufaktur przypada na XVI—XVIII w. Por. W. Rusiński: *Zarys historii gospodarczej powszechnej (1500—1949)*, wyd. 2, Warszawa 1973, s. 105.

⁸ K. Marks: *Kapitał*, t. I, Warszawa 1951, s. 392—393.

⁹ *Ibid.*, s. 403.

¹⁰ Por. Łychowski: *Stosunki ekonomiczne...*, s. 62, Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 43.

de wszystkim Wielka Brytania. Kraje, które pierwsze rozwinęły przemysł maszynowy, osiągnęły zarazem zdecydowaną przewagę w wydajności pracy i kosztach produkcji nad innymi, które opierały produkcję w dalszym ciągu na pracy ręcznej i tradycyjnych metodach wytwarzania.¹¹ Przewaga krajów rozwiniętych nad pozostałymi stała się w niedługim czasie druzgocąca. Ten zdecydowany jakościowo przeskok w sposobie kapitalistycznego wytwarzania dokonuje prawdziwej rewolucji w ekonomice światowej. Istota nowego sposobu produkcji w swym żywiole i w wyniku działania prawa nierównomiernego rozwoju, prawa wartości oraz permanentnej maksymalizacji zysku przez kapitalistów wytwarza nowy, określony ład w gospodarce światowej. W rezultacie na jednym biegunie znalazły się kraje, które szybko przyswoiły sobie nowe metody produkcji, pozwalające na ich szybki rozwój gospodarczy, natomiast na drugim — pozostałe kraje, których produkcja nie wyszła poza warsztaty rzemieślnicze. W ukształtowanym w ten sposób kapitalistycznym MPP XIX wieku centrum przemysłowe świata stanowiły kraje Europy Zachodniej. Tabela 1 przedstawia

Tab. 1. Światowa produkcja przemysłowa w latach 1780—1840
World industrial production in 1780—1840

Wartość prod. przemysłowej w mln (funt. szt.)	1780	1840
Anglia	177	387
Francja	147	264
Kraje niemieckie	50	150
Austria, Włochy, Hiszpania (Belgia)	50	287
Razem w krajach Europy Zachodniej	424	1088
Rosja	10	40
Stany Zjednoczone Am. Pn.	15	96
W innych krajach	31	160
Razem	480	1384

Źródło: Mulhall: *Dictionary of Statistics*, London 1902, s. 363; cyt. za: T. Łychowski: *Stosunki ekonomiczne...*, s. 63.

rozwój produkcji przemysłowej świata na przełomie XVIII/XIX w. Dane wyraźnie odzwierciedlają zdecydowaną przewagę Europy Zachodniej nad resztą świata.

W dalszym procesie kształtowania się MPP doniosłą rolę odegrał wywóz kapitału z krajów przemysłowych do krajów surowcowo-rolniczych. Fakt ten nie oznaczał jednak, że w samych krajach przemysłowych nastąpił przesył kapitału. Na taki stan rzeczy złożyły się dwie przyczyny. Pierwsza — to zysk, który w krajach surowcowo-rolniczych kształtował

¹¹ Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 45.

się znacznie wyżej niż w krajach przemysłowych (nasyconych już w pewnym stopniu kapitałem). Kraje kolonialne¹² posiadały tańszą siłę roboczą, co było rezultatem niskiego poziomu życia ludności i ich niewielkich potrzeb. Tania również była ziemia wraz z jej bogactwami naturalnymi. Drugą przyczyną lokaty kapitału za granicą była chęć zabezpieczenia bazy surowcowej i dostaw taniej żywności dla Europy Zachodniej. W rezultacie loka'a kapitału za granicą wpływała na obniżenie kosztów produkcji i podwyższała zyski. Tym samym kapitał krajów przemysłowych dostosował strukturę produkcji i eksportu krajów surowcowych do swoich potrzeb, jednocześnie wytwarzał w tych krajach całą strukturę instytucjonalną, która działała w kierunku umocnienia powiązań ich z europejskimi metropoliami.

Początek wywozu kapitału datuje się od pierwszej połowy XIX w. Wywóz kapitału nadał krajom surowcowym charakterystyczną specjalizację w produkcji kilku podstawowych surowców eksportowych. Struktura tych krajów charakteryzowała się monokulturowym i monoeksportowym charakterem gospodarki.¹³

Wzrost wywozu kapitału do krajów pozaeuropejskich związany był bezpośrednio i pośrednio z innym czynnikiem, który miał również istotne znaczenie, a mianowicie z emigracją i osadnictwem w krajach pozaeuropejskich. Emigracja zaczyna się pojawiać na większą skalę po latach dwudziestych XIX w. i do r. 1890 wynosiła łącznie ponad 24 mln ludzi (z samej Anglii około 10 mln). Kierowała się ona głównie do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, Kanady, Brazylii, Argentyny i Australii.¹⁴

W ten sposób obiektywne prawa kapitalistycznego sposobu produkcji wytworzyły określony typ MPP, który — jak pisze K. Marks — „przekształca jedną część kuli ziemskiej w teren produkcji przede wszystkim

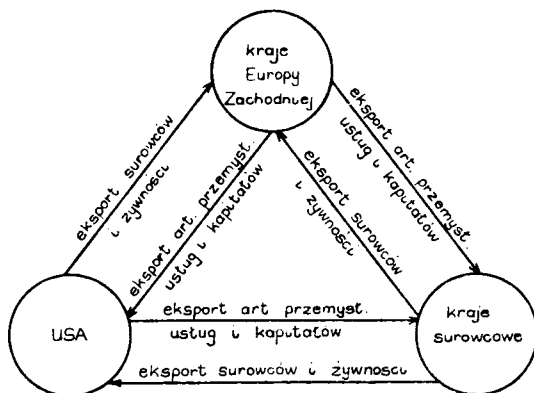
¹² Pomiąłem tutaj problem kolonizacji. System kolonialny wraz z całą polityką administracyjno-gospodarczą nastawiony był na utrwalenie istniejącego podziału pracy w skali międzynarodowej. Nawet w warunkach współczesnych, gdzie system kolonialny uległ prawie całkowitemu rozkładowi, pozostała po nim spuścizna w postaci roli tych krajów w istniejącym podziale pracy, tj. ich wypaczona struktura gospodarcza, która po dzień dzisiejszy jest hamulcem szybkiego wzrostu gospodarczego. Por. R u s i ń s k i: *Zarys historii...*, s. 36 i n., s. 404 i n. oraz A. B a r t n i c k i: *Konflikty kolonialne 1869—1939*, Warszawa 1971.

¹³ I tak, Indie Brytyjskie wyspecjalizowały się w eksportie bawełny, juty i herbaty; Egipt — bawełny, Malaje — kuczuku i cyny. Cejlon — herbaty i kuczuku, Ghana — kakao i złota, Burma i Syjam — ryżu, kraje Ameryki Środkowej — owoców południowych, Chile — saletry i miedzi. Brazylia — kawy i bawełny, Kuba — cukru, Argentyna — zboża i mięsa; itd. W okresie późniejszym charakterystyczne jest powstanie tzw. krajów naftowych: Wenezueli, Arabii Saudyjskiej, krajów Zatoki Perskiej.

¹⁴ K a m e c k i, S o ł d a c z u k, S i e r p i ń s k i: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 52.

rolnej, służącej drugiej, jako terenowi produkcji przede wszystkim przemysłowej”.¹⁵ Tak więc kapitalistyczne gospodarstwo światowe wieku XIX było tworem angielskim powstałym w określonych warunkach historycznych, zgodnie z potrzebami i możliwościami burżuazji angielskiej.¹⁶ Za takim stwierdzeniem przemawia fakt, że w 1887 r. handel wszystkich obszarów kolonialnych ówczesnego świata obliczany był na £ 561 mln, z czego handel kolonii brytyjskich na £ 48 mln (80% całości). Z pomocą angielskiej emigracji zarobkowej, angielskich kapitałów i angielskiej administracji kolonialnej stworzony został pierwszy kapitalistyczny MPP.¹⁷

Okres ten charakteryzuje się równowagą płatniczą w ramach istniejącego MPP. Równowaga ta wiązała się z wzajemnym uzupełnianiem się przez kraje kapitalistyczne pod względem potrzeb gospodarczych. W rezultacie żaden kraj nie potrzebował mieć zrównoważonego bilansu płatniczego w stosunku do partnera handlowego. W stosunku do niektórych krajów mógł wystąpić deficyt bilansu płatniczego, w stosunku do innych zaś stała nadwyżka, którą można było pokrywać dany deficyt. Całość ówczesnej wymiany światowej można przedstawić w postaci trójkąta, którego wierzchołkami są: 1 kraje Europy Zachodniej; 2 kraje surowcowo-rolnicze świata; 3 Stany Zjednoczone Ameryki Północnej (USA).¹⁸ Ilustruje to poniższy schemat:

¹⁵ Marks: *Kapitał*, s. 488.

¹⁶ Łychowski: *Stosunki ekonomiczne...*, s. 83.

¹⁷ *Ibid.*, s. 80.

¹⁸ W 1913 r. struktura eksportu W. Brytanii przedstawiała się w sposób następujący: 7,8% żywność, 14,7% — surowce i paliwo oraz 81,5% towary przemysłowe. Import odpowiednio: 43,5%, 32,0% i 25,5%. Natomiast struktura handlu zagranicznego Nigerii wyglądała następująco: eksport: 33,9% żywność, 66,1% surowce i paliwo oraz 0% towary przemysłowe. Import odpowiednio: 24,0%, 6,5% i 69,5%, na podstawie P. Lamartin: *Forty Years of Foreign Trade*, London 1959, s. 250.

Na przedstawionym schemacie różnica w długości trójkąta zewnętrznego obrazuje ujemne lub dodatnie saldo poszczególnych ugrupowań w ich wzajemnych obrotach. I tak, Europa posiada dodatnie saldo z krajami surowcowymi a ujemne ze Stanami Zjednoczonymi; z kolei Stany Zj. posiadają dodatnie saldo z Europą lecz ujemne z krajami surowcowymi. W taki to sposób ogólny schemat wymiany międzynarodowej zostaje zamknięty.

MIĘDZYNARODOWY PODZIAŁ PRACY WE WSPÓŁCZESNYM KAPITALIZMIE

„Ale produkcja kapitalistyczna nieuchronnie jak proces przyrody wytwarza swe własne zaprzeczenie.”¹⁹ Nierównomierny rozwój kapitalizmu powoduje załamanie się tej „idealnej równowagi sił”, szczególnie z nadejściem najwyższego stadium — imperializmu.²⁰ Kapitalizm stał się kapitalistycznym imperializmem dopiero na określonym, bardzo wysokim szczeblu rozwoju, kiedy pewne podstawowe właściwości kapitalizmu zaczęły przeistaczać się w swe przeciwieństwo, kiedy na całej linii powstały i ujawniły się cechy epoki przejściowej od kapitalizmu do wyższego ustroju społeczno-ekonomicznego.²¹ Zasadniczą treścią imperializmu jest panowanie monopoli. Przejście gospodarki kapitalistycznej ze stadium wolnej konkurencji w stadium monopolistyczne (imperialistyczne) nie tylko burzy dotychczasowy ład, ale również zmienia układ sił wśród czołowych krajów kapitalistycznych. Okres ten sprzyja niezwykle szybkiemu rozwojowi gospodarczemu Stanów Zjednoczonych i Niemiec, co ilustruje tabela 2.

Tab. 2. Miejsca zajmowane przez czołowe kraje kapitalistyczne w produkcji przemysłowej świata w latach 1860—1900

Places of leading capitalist countries in world industrial production in 1860—1900

Miejsce	1860	1870	1880	1890	1900
I	Anglia	Anglia	USA	USA	USA
II	Francja	USA	Anglia	Anglia	Niemcy
III	USA	Francja	Niemcy	Niemcy	Anglia
IV	Niemcy	Niemcy	Francja	Francja	Francja

Widzimy więc, że załamał się monopol Anglii w świecie. Utraciła ona prymat nie tylko na rzecz Stanów, ale także i Niemiec. Rozwój przemysłu Stanów Zjednoczonych Am. Pn. dokonywał się głównie w oparciu o olbrzymi rynek wewnętrzny. Natomiast rozwijająca się produkcja niemiecka na-

¹⁹ Marks: *Kapitał*, t. 1, s. 823.

²⁰ Por. W. Lenin: *Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu* [w:] *Dziela*, t. 22, Warszawa 1950, oraz R. Hilferding: *Kapitał finansowy*, Warszawa 1958, rozdz. XII, XIII i XIV.

²¹ Lenin: *Imperializm...*, s. 304.

trafiała na poważne trudności zbytu swoich towarów za granicą. Anglia i Francja mimo oddania prymatu w produkcji przemysłowej, nadal kontrolowały 2/3 rynku światowego nie dopuszczając niemieckiego konkurenta. Taki podział rynków absolutnie nie odpowiadał prężnemu niemieckiemu imperializmowi, i dlatego też dążył on do nowego podziału rynków zbytu. Wynikiem tych dążeń była rozpętana przez Niemcy I wojna światowa, która ostatecznie zerwała dotychczasowy system powiązań międzynarodowych. Zmiany zachodzące w gospodarce światowej oraz sytuację w przededniu I wojny światowej ilustruje tabela 3.

Tab. 3. Struktura światowej produkcji przemysłowej 1870—1913 (w procentach)
Structure of world industrial production in 1870—1913 (in percentages)

Grupa krajów Kraj	1870	1896—1900	1913
Europa Zachodnia, w tym:	68,0	55,5	49,2
W. Brytania	31,8	19,5	14,0
Ameryka Północna, w tym:	24,3	31,5	38,1
Stany Zjednoczone	23,3	30,1	35,8
Japonia	—	0,6	1,2
Kraje przemysłowe razem	92,3	87,6	88,5
Europa Wschodnia, w tym:	4,7	6,5	7,0
Rosja	3,7	5,0	5,5
Reszta świata	3,0	5,9	4,5

Źródło: *Industrialization and Foreign Trade*, Genewa 1945, s. 13, cyt. za: Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 47.

Dotychczasowe rozważania pozwalają na stwierdzenie, że MPP w stadium imperializmu staje się wypadkową między dawnym stworzonym przez Anglię „szkieletem” a nowymi tendencjami innych krajów imperialistycznych.²² W ten sposób w przededniu I wojny światowej zarysował się już zupełnie wyraźnie imperialistyczny MPP. Nadal głównymi elementami tego podziału były: Stany Zjednoczone Am. Pn., Anglia i Europa Zachodnia.

I wojna światowa przyniosła wiele zmian w układzie sił światowych. W 1917 r. dzięki zwycięstwu Rewolucji Październikowej w Rosji carskiej powstało pierwsze na świecie państwo socjalistyczne. Fakt ten uświadomił masom pracującym całego świata możliwość zwycięstwa nad burżuazją i przejście do ustroju opartego na władzy mas pracujących.²³

²² Łychowski: *Stosunki ekonomiczne...*, s. 100.

²³ W obliczu takich nastrojów metropolie imperialistyczne zmuszone były do nadania statusów dominiów lub terytoriów stowarzyszonych wielu swoim koloniom, co oznaczało stworzenie tym krajom pewnej niezależności politycznej.

Najpoważniejsze zmiany nastąpiły w czołówce państw imperialistycznych. W wyniku wojny znaczną część swoich lokat kapitałowych straciła Anglia, Francja i Niemcy. Jedynie Stany Zjednoczone i Japonia wzmocniły swój potencjał gospodarczy.

W rezultacie szybkiego wzrostu produkcji przemysłowej w Stanach, a następnie w Japonii, Kanadzie, Australii i w Europie Wschodniej załamał się monopol Europy Zachodniej w produkcji przemysłowej. Na światowym rynku zwiększyła się konkurencyjność towarów przemysłowych. Możemy więc stwierdzić, że czynnikiem, który najwcześniej zaczął działać w kierunku deformacji tradycyjnego kapitalistycznego MPP, był szybki wzrost gospodarczy Stanów Zjednoczonych i rozwój ich zagranicznej ekspansji ekonomicznej, towarowej i kapitałowej. W krótkim czasie (I i II wojna światowa) Stany Zjednoczone stały się potężnym centrum przemysłowym, handlowym i finansowym świata, burząc lub osłabiając w znacznej mierze tradycyjne więzy i tradycyjny układ stosunków wiążących dawne centrum świata — Europy Zachodniej — z podległymi jej obszarami.²⁴ W okresie 40 lat (1913—1953) Stany Zjednoczone uzyskiwały łączną nadwyżkę w swych obrotach zagranicznych z resztą świata w wysokości \$ 125 mld. Nadwyżka ta oznaczała bardzo poważny, długotrwały deficyt reszty świata w obrotach ze Stanami Zjednoczonymi, stanowiła najważniejszy objaw dezintegracji tradycyjnego kapitalistycznego gospodarstwa światowego. Nie był to jednak czynnik jedyny ani najważniejszy. O wiele większe znaczenie miał tu, zapoczątkowany już po I-ej wojnie światowej

Tab. 4. Zmiany udziału w produkcji przemysłowej świata kapitalistycznego w latach 1913—1950 (w procentach)

Changes in the participation in industrial production of the capitalist world in 1913—1950 (in percentages)

Kraje	1913	1926—1929	1926—1938	1938	1950
Europa Zachodnia	49,2	42,0	42,8	38,9	28,5
Ameryka Pn., w tym:	38,1	46,5	42,4	38,2	54,6
Stany Zjednoczone	35,8	44,0	40,0	35,7	51,2
Japonia	1,2	2,6	4,2	4,2	1,3
Kraje przemysłowe ogółem	88,5	91,2	89,4	82,7	85,7

Źródło: Dla okresu 1913—1938: *Industrialization and Foreign Trade*, op. cit., s. 130—131; 1938—1950: *World Economic Survey 1961*, Nowy Jork 1961, s. 64, cyt. za: Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 62.

²⁴ Por. T. Łychowski: *Ekspansja finansowa USA po II wojnie światowej*, Warszawa 1951, s. 62, oraz Z. Rurarz: *Ekspansja kapitału finansowego USA*, Warszawa 1969.

kryzys,²⁵ a następnie po II-giej rozpad systemu kolonialnego. Tabela 4 przedstawia zmiany udziału poszczególnych krajów w produkcji przemysłowej świata kapitalistycznego.

Okresem przełomowym w historii MPP była II wojna światowa. Dokonała ona dziejowego wyłomu w kapitalistycznym gospodarstwie światowym. Powstał blok państw socjalistycznych, tym samym kapitalistyczny system wytwarzania przestał być już jedynym panującym systemem. Zaczął powstawać nowy typ MPP — nowy typ międzynarodowych stosunków ekonomicznych.

W okresie powojennym w świecie kapitalistycznym wzrasta rola i znaczenie Stanów Zjednoczonych, których udział w produkcji przemysłowej wzrasta do 51,2% (por. tab. 4). Jednocześnie kraje Europy Zachodniej osiągnęły najmniejszy udział w produkcji przemysłowej w historii kapitalizmu, tj. 28,5%. Twórca kapitalistycznego MPP — Europa Zachodnia — oddaje prymat Stanom Zjednoczonym Am. Pn. W obliczu takiej sytuacji gospodarka tych krajów rodzi tendencje integracyjne. Próbuje tworzyć bloki gospodarcze,²⁶ które pozwoliłyby tym krajom przystosować się do nowego układu sił. Tendencja do integracji gospodarczej sąsiadujących ze sobą krajów wynika z obiektywnych tendencji rozwoju sił wytwórczych i charakteru postępu technicznego we współczesnym świecie, w wyniku ich działa coraz silniej tendencja do umiędzynarodowienia się produkcji.²⁷

Współczesny kapitalizm jest kapitalizmem państwowo-monopolistycznym. Jego dzisiejsza postać w najbardziej rozwiniętych krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej jest rezultatem logiki rozwoju kapitalistycznego sposobu produkcji. Stanowi to zarazem istotną zmianę w kapitalistycznych stosunkach produkcji, próbę dostosowania tych stosunków do współczesnego charakteru sił wytwórczych. Nastąpiło zwłaszcza istotne

²⁵ Do r. 1857 gospodarka kapitalistyczna rozwijała się w szybkim tempie. Dopiero pierwszy kryzys światowy w r. 1857 spowodował załamanie się koniunktury. Odtąd już kryzysy są permanentną cechą kapitalizmu. W epoce imperializmu największe kryzysy przypadały na lata: 1900—1907; 1913—1914; 1920—1927; największy kryzys w dziejach kapitalizmu — to kryzys z lat 1929—1933. Po II wojnie światowej następuje deformacja dotychczasowego cyklu koniunkturalnego. Por.: L. Mendelson: *Teoria i historia kryzysów i cykli ekonomicznych*, Warszawa 1959.

²⁶ W 1957 r. podpisano w Rzymie traktat, na mocy którego powołano Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG); w skład jej weszły: Francja, NRF, Włochy, Belgia, Holandia, Luksemburg. W r. 1960 powstało „Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu” (EFTA), w skład którego weszły: W. Brytania, Szwecja, Szwajcaria, Dania, Norwegia, Portugalia i Austria. Od 1 I 1973 r. do EWG przystąpiły: W. Brytania, Dania i Irlandia.

²⁷ Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 70.

zwiększenie skali produkcji, z czym łączy się oparcie wielkich korporacji na rozproszonej własności akcji.²⁸

Coraz większe znaczenie odgrywiają korporacje międzynarodowe. Dysponując wielkimi zasobami finansowymi, firmy te coraz bardziej uniezależniają się od polityki gospodarczej państwa. Stale wzrastają ich możliwości wpływu na sytuację gospodarczą poszczególnych krajów, co odnosi się zwłaszcza do najpotężniejszych z nich — korporacji międzynarodowych Stanów Zjednoczonych.²⁹ Wielkie korporacje powiększają swój zasięg działalności z roku na rok. Taki stan rzeczy zmienił zasadniczo charakter MPP w łonie kapitalistycznego systemu wytwarzania.

Na początku obecnego wieku wielkie firmy przemysłowe prowadziły swą działalność przede wszystkim w dziedzinie surowców (ropa naftowa, miedź, cynk, kakao, kawa itd.). Dziś działają one głównie w dziedzinie skomplikowanych wyrobów przemysłowych, a w szczególności w sektorze techniki i technologii precyzyjnej (chemia, elektronika, informatyka, środki transportu itd.). Spowodowało to głębokie przemiany w podziale pracy w skali międzynarodowej. Podział narzucony przez przyrodę i warunki

Tab. 5. Udział krajów w produkcji przemysłowej świata kapitalistycznego (w procentach)

Participation of individual countries in the industrial production of the capitalist world (in percentages)

Kraj	1938	1948	1950	1960	1965	1970	Srednio- roczne tempo wzrostu prod. przem. (1953—70) %
USA	36,6	55,8	54,6	45,8	44,9	40,9	3,70
NRF	12,0*	4,2	6,6	9,6	9,3	9,7	7,05
Japonia	4,8	1,3	1,6	4,4	5,6	9,4	13,95
Anglia	15,6	11,9	11,6	9,3	8,3	7,1	3,10
Francja	6,2	4,5	4,4	4,7	4,5	4,7	6,05
Włochy	3,2	2,2	2,5	3,4	3,4	3,7	7,75
Razem							
6 krajów	78,4	79,9	81,3	77,2	76,0	75,5	—

* W granicach całych Niemiec.

Źródło: A. I. Dinkiewicz: *Oczerki ekonomiki sowremiennoj Japonii*, Moskwa 1972, s. 90.

²⁸ Por. J. Nowicki: *Makroekonomia współczesnego kapitalizmu*, Warszawa 1974, s. 7 oraz B. Minc: *Kapitalizm współczesny*, Warszawa 1971, s. 392.

²⁹ A. Grochulski: *Korporacje międzynarodowe*, Warszawa 1973, s. 5—6. Oprócz nazwy korporacja międzynarodowa używa się też nazw: spółka międzynarodowa, firma międzynarodowa, korporacja transnarodowa. Por. W. Caban: *Decentralizacja w korporacjach amerykańskich*, Warszawa 1972 oraz R. Kudliński: *Strategia wielkich korporacji*, Warszawa 1972 r.

geograficzne między produkcją surowców a przemysłem przetwórczym zaczął się zacierać i ustępować miejsca nowym podziałom wewnątrz przemysłu przetwórczego. Podział pracy dokonywany jest nie wśród wyrobów gotowych lecz w obrębie tego samego wyrobu. Handel między krajami przekształca się coraz bardziej w wymianę towarową między fabrykami danej firmy; staje się on wyrazem podziału pracy wewnątrz danej grupy wielonarodowej.³⁰ Pomimo jakościowej zmiany MPP Stany Zjednoczone nadal odgrywają w nim pierwszoplanową rolę (tabela 5).

Udział wybranych wyżej państw kapitalistycznych wysoko rozwiniętych spadł stosunkowo niewiele na przestrzeni 32 lat — bo tylko o 2,9%. Jeszcze w 1938 r. udział krajów Europy Zachodniej (tzn. w tym przypadku: Niemiec, Anglii, Francji i Włoch) wynosił 37,0 a USA 36,6%, zaś w 1970 r. odpowiednio 25,2 i 40,9%. Na uwagę zasługuje istotny wzrost udziału Japonii z 1,6% w 1950 r. do 9,4% w 1970 r. (największe średnioroczne tempo wzrostu — 13,95%).

Tab. 6. Zmiany udziału głównych grup krajów kapitalistycznych w eksporcie światowym w latach 1939—1968 (w procentach)

Changes in the participation of the main group of capitalist countries in world exports in 1919—1968 (in percentages)

Kraj	1938	1950	1955	1968
Ameryka Pn., w tym:	19,2	23,5	22,0	
Stany Zjednoczone	14,8	18,1	18,3	14,3
Europa Zachodnia,	44,0	38,5	39,2	42,5
w tym:				
W. Brytania	12,4	11,1	10,0	
Japonia	3,6	1,5	2,3	5,4
Ogółem	70,4	63,5	63,5	70,4*

* Kraje kapitalistyczne wysoko rozwinięte ogółem.

Źródło: *International Financial Statistics*, 1954 i 1960; *Handbook of International Trade and Development Statistics*, New York, 1969, cyt. za: Kamecki, Sołdaczuk, Sierpiński: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, s. 73.

Tabela 6 przedstawia udział poszczególnych krajów w eksporcie światowym. Tutaj udział krajów Europy Zachodniej jest zdecydowanie większy niż USA. W 1950 r. wynosił on 33,4% eksportu światowego, a w 1968 r. już 42,5%, osiągając tym samym poziom zbliżony do r. 1938. Oczywiście jest, że taka sytuacja wynika z charakteru gospodarki amerykańskiej, która nie jest w tak znacznym stopniu uzależniona od wymiany międzynarodowej jak europejska. Amerykańska dominacja w świecie kapitalistycznym nie podlega dyskusji. Znany francuski publicysta J. Servan-Schreiber

³⁰ „La Nouvelle Critique”, 1974, nr 1, cyt. za: *Gospodarka współczesnego kapitalizmu: tendencje, kryzysy, konflikty*, „Zeszyty Teoretyczno-Polityczne”, 1974, nr 8, s. 24.

pisze: „za 15 lat jest całkiem możliwe, że trzecią potęgą przemysłową świata po USA i ZSRR nie będzie Europa Zachodnia lecz przemysł amerykański w Europie”.³¹

Trudno przewidzieć dzisiaj, czy rzeczywiście za kilkanaście lat wielkie przedsiębiorstwa dominować będą w gospodarce światowej. Nieustannie trwający stopień koncentracji pozwala stwierdzić Gene Gregory'emu, że w 1985 roku 200 lub 300 międzynarodowych lewiatanów będzie skupiało 60 do 70% produkcji przemysłowej świata niekomunistycznego.³² Inny, Robert Lattes twierdzi, że w 1985 r. 60 przedsiębiorstw zapanuje nad światem, przy założeniu, że rozwijać się one będą w dotychczasowym tempie, nie zahamowanym jakimś incydentem lub wypadkiem. Przedsiębiorstwa te osiągną łącznie 1000 mld dolarów rocznego obrotu. Oznacza to, że liderzy tej czołówki zrealizują obrót roczny przekraczający budżet Francji; mówiąc kategoriami potęgi finansowej — każdy z tych gigantów będzie znaczył więcej niż Francja.³³ Ilustruje to tabela 7.

Tab. 7. Obroty „Klubu 60” i produkt narodowy brutto poszczególnych krajów (mld dol.)

Turnover of the "Club of 60" and gross national product of individual countries (in billions of dollars)

	1958	1963	1968	1985
Obroty „Klubu 60”	112	156	250	1000
Produkt narodowy brutto Francji	58	80	118	207
Produkt narodowy brutto St. Zjedn.	455	600	866	1670
Produkt narodowy brutto EWG i Japonii	261	401	616,5	1335
Produkt narodowy brutto gospodarczo rozwiniętego świata	936	1167,5	1723,5	3815

Zródło: R. Lattes, M. Doridives: *Tysiąc miliardów dolarów* [w:] *Ekonomika świata jutra*, Warszawa 1973, s. 212.

Nie wdając się w analizę powyższej problematyki należy stwierdzić, że obecna sytuacja w kapitalistycznym MPP nie zmieniła i nie zmieni istotnej hierarchii, jaką ten podział stworzył, a mianowicie podziału na kraje rozwinięte i zacofane. MPP aczkolwiek zmienił jakościowo swoje oblicze, nadal utrwała i pogłębia różnice między swoimi partnerami. Z drugiej strony proces ewolucji kapitalistycznego MPP nie odbywa się w warunkach wyłącznego panowania kapitalistycznego systemu wytwarzania.

Mówi się obecnie o wzajemnym oddziaływaniu na siebie trzech syste-

³¹ J. J. Servan-Schreiber: *The American Challenge*, New York 1968, s. 3.

³² „La Nouvelle Critique”, *op. cit.*

³³ R. Lattes, M. Doridives: *Tysiąc miliardów dolarów. Ekonomika świata jutra*, Warszawa 1973, s. 21.

mów: socjalistycznego, kapitalistycznego i krajów słabo rozwiniętych. Najbardziej istotne jest tu przede wszystkim współzawodnictwo systemu kapitalistycznego i socjalistycznego w skali ogólnoświatowej. Obecny okres współistnienia kapitalizmu i socjalizmu jest jedynie okresem przejściowym. „Koezystencja tych dwóch systemów nie ma z tego względu charakteru biernego i indyferentnego. Z natury rzeczy musi mieć charakter współzawodnictwa, walki o istnienie i rację istnienia. Żaden zaś ustrój społeczno-ekonomiczny nie ginie, nie wykorzystawszy możliwości zachowania swej egzystencji.”³⁴

Rzeczywistość powyższa nie pozwala dokonywać charakterystyki kapitalistycznego MPP bez uwzględnienia istnienia socjalistycznego MPP. W związku z powyższymi przeobrażeniami w świecie układ sił wygląda następująco (tab. 8).

Tab. 8. Układ sił we współczesnej gospodarce światowej
System of forces in contemporary world economy

Wyszczególnienie	Rozwinięte kraje kapitalistyczne*	Kraje słabo rozwinięte	Kraje socjalistyczne
1. Powierzchnia w mln km ²	31,3	69,4	35,2
Procent powierzchni światowej (1973)	23,9	50,2	25,9
2. Ludność w mln	723	1887	1240
Procent ludności światowej (1973)	18,8	49,0	32,2
3. Udział procentowy w produkcji przemysłowej świata (1972)	54	7	39
Przeciętne tempo wzrostu produkcji przemysłowej (1951—1972)	5,2	7,8	9,8
4. Eksport (1971)			
Udział procentowy w eksporcie światowym	70,4	18,2	11,4

* Do grupy krajów wysoko rozwiniętych, według klasyfikacji ONZ, zaliczono: Stany Zjednoczone Am. Pn., W. Brytanię, RFN, Francję, Włochy, kraje Beneluxu, Szwecję, Danię, Norwegię, Szwajcarię, Finlandię, Australię, Nową Zelandię i Japonię.

Źródło: Opracowano na podstawie: *Rocznik statystyczny GUS, 1974*, Warszawa 1974; „Woprosy Ekonomiki”, 1974, nr 8, s. 60.

Powyższe dane wskazują na załamanie się monopolu rozwiniętych krajów kapitalistycznych jako jedyne go ośrodka produkcji przemysłowej świata. Zmiany w tym zakresie przedstawia tabela 9.

W ciągu 22 lat kraje socjalistyczne podwoiły swój udział w światowej produkcji przemysłowej z 20 do 40%. W tym samym czasie udział krajów wysoko rozwiniętych spadł z 73 do 54%. Udział krajów socjalistycznych

³⁴ J. Meisner: *Kapitalizm a socjalizm; współzawodniczące systemy ekonomiczne*, Warszawa 1973, s. 24 i 25.

Tab. 9. Procentowy udział krajów w produkcji przemysłowej świata w latach 1950—1972

Percent participation of countries in world industrial production in 1950—1972

Kraje	1950	1960	1972
Kraje socjalistyczne	20	36	39
w tym RWPG	18	28	33
Kraje kapitalistyczne rozwinięte	73	57	54
Kraje słabo rozwinięte	7	7	7

Źródło: W. Zamin: *Strany-człony SEW w mirowej ekonomikie*, „Woprosy Ekonomiki”, 1974, nr 8, s. 60.

w handlu światowym jest niewielki, wynosi około 11%, a więc blisko 4-krotnie mniejszy od udziału w światowym przemyśle. Tym samym kapitalistyczny system wytwarzania koncentruje ponad 60% produkcji przemysłowej świata i ok. 90% handlu światowego. Taki stan rzeczy pozwala na stwierdzenie, że kapitalistyczny MPP odgrywa rolę decydującą we współczesnym gospodarstwie światowym.

W tym miejscu można postawić pytanie, czy rzeczywiście można mówić o istnieniu w gospodarstwie światowym dwóch odrębnych międzynarodowych podziałów pracy: socjalistycznego i kapitalistycznego? Z pozoru mogłoby się wydawać, że tak — przecież same nazwy mówią o dwóch różnych zagadnieniach. Przeanalizowawszy ten problem dojdziemy do wniosku, że istnieje jeden rynek światowy i jeden międzynarodowy podział pracy.³⁵ Ze względów jednak polityczno ustrojowych i z uwagi na współzawodnictwo dwóch systemów przyjęliśmy mówić o rynku socjalistycznym i rynku kapitalistycznym. Jednak podział ten jest po części umowny. Powstają i będą powstawać ugrupowania gospodarcze o mniej lub bardziej zamkniętym charakterze. Noszą one jednak regionalny charakter i nie mogą istnieć na zasadzie autarkii. Stąd też pod wpływem przemian zachodzących w świecie zasady socjalistycznego MPP³⁶, mimo ich do niedawna bezprecedensowego charakteru, przekształca się po części w zasady typu uniwersalnego. Z uwagi jednak na fakt, że rynek światowy zdeterminowany jest przez kapitalistyczny MPP, on też określa i wyznacza ramy światowego MPP.

³⁵ A. Bodnar: *Rozwój gospodarczy krajów RWPG i problemy międzynarodowego podziału pracy* [w:] *Studia*, t. XIII, Warszawa 1966, s. 56—57.

³⁶ *Podstawowe zasady międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy*, „Handel zagraniczny”, 1962, nr 7. Szerzej o problematyce socjalistycznego MPP zob. Foltyński: *Teoria handlu...*, *op. cit.*, s. 268 i n., J. Sołdaszuk: *Handel międzynarodowy a rozwój gospodarczy w socjalizmie*, Warszawa 1970.

KONSEKWENCJE ROZWOJU KAPITALISTYCZNEGO MIĘDZYNARODOWEGO
 PODZIAŁU PRACY

Kapitalizm doprowadził do wysokiego poziomu rozwoju tylko kilkanaście krajów świata. Obok nich istnieje jednak wielka liczba krajów, które są zaliczane do światowego systemu kapitalistycznego, ale których kapitalizm nie wprowadził na drogę uprzemysłowienia. Kraje te w dużym stopniu przyczyniły się do powstania potęgi krajów wysoko rozwiniętych, one to bowiem dostarczyły najwięcej surowców i siły roboczej — owoce jednak zebrała garstka krajów, które stanowią dzisiaj rozwinięte kraje kapitalistyczne. Tak więc, kapitalistyczny MPP wciągając w swoją orbitę te kraje, określił jednoznacznie ich surowcowo-rolniczy charakter. W rezultacie — dzisiaj kraje te są zacofane gospodarczo, a przy tym natrafiają na trudności w wyjściu z impasu, w jakim się znajdują.³⁷ Różnice między tymi krajami są coraz większe, co ilustruje tabela 10.

Tab. 10. Dochód narodowy w dwóch grupach krajów kapitalistycznych
 National income in two groups of capitalist countries

Kraje	Ludność				Dochód narodowy			
	w mln		w procentach		w mld dolarów		w procentach	
	1850	1960	1850	1960	1850	1960	1850	1960
Rozwinięte kraje kapitalistyczne	200	550	26	28	29	570	38	83
Kraje ekonomicznie nierozwinięte	560	1450	74	72	47	120	62	17
Ogółem	760	2000	100	100	76	690	100	100

Źródło: L. Łukin: *Nacyonalnyj dochod razwiwajuszczichsia stran*, „Mirowaja Ekonomika i Międzynarodnyje Otnoszenija”, 1964, nr 11, s. 117.

Z tabeli wynika, że w ciągu ostatnich 110 lat — a więc w okresie, w którym powstał i utrwalił się w najbardziej rozwiniętych krajach kapitalistycznych system kapitalizmu monopolistycznego — przy niemal identycznym tempie wzrostu liczby ludności w krajach imperialistycznych i nierozwiniętych, dochód w pierwszych wzrósł około 20 razy, w drugich zaś tylko 2,6 raza. Tym samym kraje bogate stają się coraz bogatsze a kraje biedne ubożeją. Wymowną ilustracją tego problemu jest tabela 11.

³⁷ Por. R. Nurkse: *Problemy tworzenia kapitału w krajach gospodarczo słabo rozwiniętych*, Warszawa 1962; I. Sachs: *Sektor państwowy a rozwój gospodarczy*, Warszawa 1964.

Tab. 11. Dochód narodowy brutto na 1 mieszkańca w dolarach USA w r. 1968 i 2000
Gross national product per capita in 1968 and in 2000 (in USA dollars)

Kraj	1968	Ekstrapo- lowana wielkość w roku 2000*	USA=100		Japonia = = 100
			1968	2000	2000
Nigeria	70	60	1,8	0,6	0,3
Indie	100	140	2,5	1,4	0,6
Indonezja	100	130	2,5	1,3	0,6
Pakistan	100	250	2,5	2,3	1,1
Brazylia	250	440	6,3	4,0	1,9
Japonia	1190	23 200	19,9	210,0	100,0
RFN	1970	5 850	49,5	53,0	25,0
Stany Zjednoczone Am. Pn.	3980	11 000	100,0	100,0	48,0

* Oparte na wartości dolara z r. 1968, bez uwzględnienia inflacji. Wielkości obliczone przy założeniu, że względne stopy liczby ludności i dochodu narodowego brutto pozostaną w przybliżeniu takie same jak obecnie.

Źródło: *World Bank Atlas*, „International Bank of Reconstruction and Development”, Washington, D.C., 1970, cyt. za: D. H. Meadows, D. L. Meadows: *Granice wzrostu*, Warszawa 1973, s. 60.

Przyjmując obecny trend rozwoju gospodarki światowej dochodzimy do wniosku, że taki proces rozwoju gospodarczego powiększa nieuchronnie absolutną przepaść między bogatymi a biednymi narodami świata. Oczywiście, zaprezentowane w tablicy wielkości dla roku 2000 należy traktować z dużą ostrożnością. Nie ulega jednak wątpliwości, że dysproporcje między tymi krajami będą się zwiększać w większym czy też mniejszym stopniu. Nadal jest więc aktualne stwierdzenie francuskiego ekonomisty Jacquesa Meraux: „Dane dotyczące krajów azjatyckich i afrykańskich, jakkolwiek niepełne, w dostatecznym stopniu wskazują na dysproporcje pomiędzy środkami do życia, jakimi dysponują ludzie różniący się — jeśli nieco uprościć sprawę — głównie tym, że jedni urodzili się w Nowym Jorku, a inni w Delhi — ilość żywności przypadająca na jednego mieszkańca Indii równa się tylko 55% zaopatrzenia przeciętnego Amerykanina, spożywa on 11 razy mniej białka zwierzęcego, jego wyposażenie w tzw. przedmioty „komfortu” jest 35 razy skromniejsze, jego dochód roczny jest 25 razy³⁸ mniejszy. Tego rodzaju liczby wyjaśniają należycie pewne zagadnienia polityczne obecnej chwili.”³⁹

Kapitalistyczny sposób produkcji stworzył specyficzny MPP, który podzielił kraje świata na wysoko uprzemysłowione — z jednej strony i zaco-

³⁸ Dane dotyczą r. 1955. W 1968 r. dochód roczny był mniejszy ponad 45 razy, zaś w r. 2000 będzie mniejszy blisko 100 razy (!). Por. tabela 11.

³⁹ „Problèmes Économiques”, 1959, nr 466, s. 1, cyt. za A. Karpiński: *Gospodarka Polska na tle gospodarki świata*, Warszawa 1964, s. 26.

fane — z drugiej. W dzisiejszym gospodarstwie światowym istnieje również socjalistyczny sposób produkcji, który określił nowy — socjalistyczny MPP. Stwarza on krajom uczestniczącym w nim warunki równomiernego rozwoju i możliwości czerpania jednakowych korzyści.

Problematyka związana z tym zagadnieniem jest bardzo skomplikowana. W artykule jest tylko zasygnalizowaniem niektórych istotnych — aczkolwiek subiektywnych — momentów.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена некоторым вопросам международного капиталистического разделения труда и его влиянию на структуру мирового хозяйства.

Во вступлении дается генезис и развитие международного капиталистического разделения труда, следствием чего было разделение стран на страны бедные и богатые. Дальнейшее его развитие укрепляет и углубляет эти различия.

Новое международное социалистическое разделение труда создает такие условия, которые дают возможность странам, участвующим в нем, получать одинаковые выгоды.

SUMMARY

The author discusses some selected problems of capitalist international division of labour and its effects on the structure of contemporary world economy. In the introductory part of the article the author presents the origin and development of capitalist international division of labour which in consequence led to the division of the world into rich and poor countries: its further development seems to consolidate and deepen these differences. The new, socialist international division of labour creates conditions which allow the participating countries to gain equal profits.